

nije bilo teško da zaključi da je, u celini uzev, kritička teorija nadmoćna nad istoricizmom, izuzev ako se ne želi uništenje Jevreja shvatiti kao antisemitski pogrom koji se od drugih razlikuje samo po obimu.

Neoboriva teza da je Holokaust preobražaj instrumentalnog uma u bezumlje u krilu kapitalizma, danas izgleda manje ubedljiva samo zbog snažnog zaokreta epohalne svesti, a ne zbog njene teorijske ograničenosti. Adorno i Horkhajmer su tvrdili da je antisemitizam pobuna protiv "sfere cirkulacije" sa kojom su poistovećeni Jevreji, a koja je odgovorna za ekonomsko propadanje nacije. Dakle, moderni antisemitizam je rezultat raspada građanskog subjektiviteta, a ne anahroni relikv tradicije. Zbog toga se ne može tumačiti kao nacionalna osobenost. Kada je, međutim, u pitanju analiza konkretne tehnike uništenja, tu Goldhagenove analize mogu biti zanimljive. Goldhagenovo insistiranje na zločinima pojedinaca ne dovodi u pitanje kritičku teoriju, jer se ova ne može svesti na radikalni strukturalizam. Ona je otvorena prema mogućnostima uključivanja drugih postavki, pa otuda i Goldhagenova analiza može biti dopuna kritičkoteorijske analize antisemitizma. Obrnuti postupak je nemoguć zbog suženosti goldhagenovog pristupa. Holokaust jeste nemački projekat, ali Adorno i Horkhajmer nemačku istoriju nisu izuzimali iz građanskog društva, već je tumačili kao njegov odstupajući uzor. Najslabiju tačku Goldhagenove teorije otkrile su levičarske kritike, uprkos tome što je zbog vansaznajnih činilaca opao uticaj marksističke misli o fašizmu krajem 20. veka.

3. 7. Značaj debate za nauku i političku kulturu.

Izgleda da je Šnajder u pravu kada je značaj Goldhagen-debate video u tome što su stara pitanja postavljena na novi način (Schneider 1998). Svako doba formira vlastita pitanja i daje svoje odgovore. U prvom mahu stručna javnost žestoko je napala Goldhagena, ali je kasnije pokazala spremnost da se sa tezama diferencirano suoči, a i Goldhagen je dao nekoliko pomirljivijih intervjuova. Uvaženo je da su u knjizi: a) motivi ubica neobično iscrpno pokazani; b) dobro uočena uloga policijskih bataljona, marševa smrti i logora; c) s razlogom skrenuta pažnja na dobrovoljnu stranu ubijanja. Više kritičara je istaklo da je potrebno šire uporedno istraživanje genocida da bi se osvetlili uslovi pod kojima masovno ubijanje postaje moguće, a genocid nekažnjiv. Tada bi bilo jasnije u kojoj meri su tu značajni: 1. ideologija; 2. istorijsko sećanje; 3. politička kultura; 3. konkretne okolnosti u kojima obični ljudi postaju ubice. Zbog idejnopolitičke strane rasprave više kritičara reagovalo je preoštro, a Goldhagenova teza da su Nemci bili dobrovoljne ubice nije toliko isključiva jer je on sam odbacio tezu o kolektivnoj krivici. Jednim delom spor se može objasniti razlikama u perspektivi koja je uslovljena prirodom disciplinarnog pristupa. Goldhagen je sociolog, a većina kritičara istoričari. Tako Momzen veberovski gleda na istrebljenje Jevreja sa stanovišta celine procesa, pa se stvara utisak o birokratskoj efikasnosti, hladnom planiranju i sistemskom uništenju, Viperman, kao istoričar, posmatra sistemski aspekt fašističkog rasizma u širem prostornom i vremenskom pogledu, a Kinl, kao politikolog, ističe strukturu vladajućeg saveza i vezu ekonomije i politike. Goldhagen, pak, gleda iste stvari pretežno socijalnopsihološki sa stanovišta tehnologije zločina i individualne motivacija počinioca – pa su u prvom planu lična osećanja, mržnja, osveta, sadizam i sl. Navedenoj razlici perspektiva odgovaraju različiti pojmovi za objašnjenje zločina i u različitom stupnju odgovorne društvene snage: kod Momzena to su planeri i birokrate, kod Vipermana nacistička partija, kod Kinla vrhovi krupnog kapitala,